

Az alkotás mint terápia

A XVI. KERÜLETI NEVELÉSI TANÁCSADÓBAN MŰKÖDŐ
KÉPZŐMŰVÉSZETI SZAKKÖR TAPASZTALATAIBÓL

A konfliktusmentesség és a személyiség egysége elérhetetlen ideálok a kultúr-ember számára... A neurózis az az ár, amit az emberiség a civilizációért fizet – írta Anna Freud 1968-ban. Kepes György szerint az egyént összeroncolták formátlan világának szilánkjai, „s képtelen arra, hogy rendet teremtsen fizikai és pszichikai igényei között”. Ám „Minél elviselhetlenebbek a jelen lehetőségei és a múlt túlhaladott formái közötti ellentmondásból fakadó feszültségek és terhek, annál erősebb a kényszer, hogy életünkben a jelen távlatainak megfelelően új egyensúlyt teremtsünk”.

Magyarországon ma ezek a megállapítások társadalmi szinten túl pesszimisták, nem érvényesek. De ha a társadalom legkisebb sejtjét, a családot tesszük mikroszkóp alá, az átmeneti kor válsága, a káosz, a tisztázatlan kérdések, az egyes embereket visszahúzó múltbéli maradványok láthatóvá válnak. A család kiegyensúlyozatlansága, a nemzedékek közötti ellentétek, a pénz utáni gyilkos hajsza, az alkoholizmus, sznobizmus stb., stb. a gyerekekben, a helyét nem találó, izgága és agresszív gyerekekben nyilvánul meg.

Osztályaimban állandóan 15–18⁰/₀-ra tehető a neurotikus vagy rendkívül gyöngye idegzetű gyerekek aránya – írja egy budapesti pedagógus csaknem másfél évtizeddel ezelőtt. Az eltelt évek alatt ez az arányszám nem csökkent, inkább nőtt. Ezek közül a gyerekek közül kerülnek ki azok, akik agresszivitásukkal, örökös nyugtalanságukkal alaposan megnehezítik a tanítást egy-egy osztályban. Csavarognak, öngyilkossági kísérleteket követnek el, valamilyen módon felhívják magukra a figyelmet. Ezeknek a gyerekeknek az elviselhetetlensége, még a brutalitása is tulajdonképpen segélykiáltás, kapcsolatteremtési kísérlet a többi emberrel, az egyetlen, amire még képesek. A közönyös felnőttvilágból a törődést, a szeretetet akarják így kicsikarni, ha nem is tudatosan.

A nehezen nevelhető tanulók egy részénél családi, környezeti okokhoz enyhe idegrendszeri károsodás is járulhat – ad még pontosabb képet ezekről a gyerekekről a pszichológus, Kósáné Ormai Vera. A kedvezőtlen családi körülmények a szocializálódási folyamat korai zavaraihoz vezethetnek. Megromlik a gyerek viszonya társaihoz és a felnőttekhez. Ézelmi labilitás, szorongás, az „énes” törekvések felerősödése, agresszivitás, félelem alakul ki, vezető helyet foglal el az önértékelés zavara. A gyerekeknek a családban és az iskolában kialakult kedvezőtlen helyzete, kirekesztettsége, kudarcái szilárdítják vagy súlyosbítják a nem megfelelő jellemvonásokat.

Az agresszivitásra, a zavarkeltésre az iskolában legtöbbször tiltással, büntetéssel felelünk, ami csak ront a helyzeten, fokozott ellenállást vált ki. Ezek a kisiklott sorsú gyerekek rendszerint nevelési tanácsadóba kerülnek, ahol pszichológusok próbálják rendezni sérült lelkivilágukat.

A gyermekkor néha csak a visszaemlékezésekben idilli, harmonikus időszak, a normális gyerek számára is jelenthet ez bizonyos magányosságot, kirekesztettséget, titkos lázadásokat. Szépen vallanak erről Szabó Lőrinc Lóci-versei, hiszen a nagy művész felnőttként is képes a gyerek szemével látni. Erről a magányról beszél egy svéd kislány verse is:

Gyerekeknek lenni azért rossz...

Gyerekeknek lenni azért rossz,
mert igazán sehova nem tartozol.
Persze, nagyon klassz,
hogy derék szüleid vannak
és egészen tűrhető testvéreid
– ha vannak –
nincs semmi, amit magadnak választottál.
Van egy klubunk,
Sten meg én vagyunk a klub,
de kettőhöz tartozni nem elég.
Néha levelet írok magamnak,
egy régi bélyeget nyomok rá,
és bedobom a levélsekreányunkbe,
hogy a többiek azt higgyék,
van valakim, aki csak az enyém,
és akiről ők nem tudnak.

Fokozott a magány a sérült, nehezen nevelhető gyerek esetében, még ha bandavezérként lép is fel az iskolában, hogy ellensúlyozza ezt. Nehéz feladat a szorongások görcsét feloldani, a gátlásokat leküzdeni, kibékíteni önmagukkal és a társadalommal az elvadulni készülő emberpalántákat, ha csak heti néhány órás beszélgetés áll a pszichológus rendelkezésére. Olyan élményekre van szükségük ezeknek a gyerekeknek, ami megerősíti őket abban, hogy nekik is sikerülhet valami. Archimédeszi pont lehet egy sikerélmény, amibe kapaszkodva el lehet indulni lassan fölfelé, egyensúlyt találni valami konkrét munkában. Ezért működik néhány intézetben, nevelési tanácsadóban képzőművészeti szakkör, támogatva a gyermekvédelmi munkát. Így kaptam lehetőséget én is, hogy a XVI. kerületi nevelési tanácsadóban nehezen nevelhető gyerekekkel foglalkozzam.

Mi szabhatja meg, mi befolyásolhatja egy ilyen szakkör tematikáját?

A sikerélmény csak a gyerek és a szülő felől nézve elsődleges szempont. Az integráció, tervezés, formaadás jelszavait kínálja gyógyulásul Kepes György a társadalomnak. A látás a tájékozódás eszköze, az események térbeli megítéléséé és elrendezéséé, a vizuális képanyelv segítségével szimbolikus rendet teremt lelki és szellemi tapasztalatai között emberi szférában is a művész. A tanár által irányítva egyszerűbb formában ezt teszi a gyerek is. A látás nem biológiai folyamat, alkotás, teremtő tevékenység. A képzőművészeti nevelésnek, egy képzőművészeti szakkör munkájának az esztétikai vonatkozásai is részt vesznek a személyiség alakításában, de alapozó szerepe, – mint rajzórákon is –, a gondolkodásra nevelésben van. Megítélni, megfigyelni, választani, összehasonlítani, átalakítani, elhagyni, elvonatkoztatni – elsősorban ezek a tevékenységek merülnek fel, ha valaki rajzol vagy fest. Az a gyerek, akit megtanítunk arra, hogy rendet teremtsen a papíron színek és formák között, képes lesz arra is, ha lehetőséget kap, hogy rendet teremtsen önmagában, önmaga és a világ között.

Az ideális szakkörvezető egyes pszichológusok szerint nem képezi a gyerekeket, nem foglalkozik velük, csak jelen van, nem kezdeményez, csak kérdésekre válaszol. (Vekerdy Tamás: A láthatóvá tett világ. 1979. Katalógus.) A gátlástalan önkifejezés, az egyén kiszabadítása korlátaiból, felszabadítása – jól hangzik, csillogó, izgalmas munkákat kaphatunk egy darabig, de ez az út nem vezet sehová. Ha a gyereket magára hagyjuk, csak látéleteket kapunk. Nem képes sokáig tökéletes függetlenségben dolgozni, ha nem kap a felnőttől indításokat. Ha ez elmarad, a rajz csak időtöltő játékká válik. A tanár partner, szövetséges a közös munkában. Persze, ennek a munkának játéknak is kell lennie a gyerek életkori sajátosságainak megfelelően. Hiszen

a játék nem más, mint bizonyos képességek elsajátítása feltételes szituációban végzett edzés útján, a művészet pedig a világ újraalkotása, megismerése feltételes szituációk révén. A játék olyan, „mintha munka”, a művészet, „mintha élet” lenne – írja J. M. Lotman.

Nem elég, ha a gátak lerombolásához hozzásegítjük a gyereket, építeni is tudnia kell. Sokak számára a kreativitás kifejesztése személyes kifejezésre való neveléssel azonos. Azonban semmiféle kifejezési képesség sem helyettesítheti az ismeretet és tapasztalatot, ami valamilyen tárgy létrehozásához kell.

Az egyéneket olyanokká kell formálnunk, hogy képesek legyenek a sztereotíp gondolatok elleni lázadásra, ugyanakkor az ehhez szükséges eszközöket is rendelkezésükre kell bocsátanunk, különben a lázadás merő formáság marad – írja Thomas Maldonado. (A Bauhaus. Bp. 1975: 325. 1.)

A képzőművészeti szakkör munkáját alapvetően meghatározza a résztvevők életkora. Az életkori sajátosságoknak megfelelően más és más jellemzői vannak a tanulók alkotásainak, a tanár csak szintről szintre haladhat. Minden kornak a jellemzői mellett megvannak a maga szépségei is. Csak ezt a természetes fejlődést szem előtt tartva dolgozhatunk, belülről fejlesztve a gyerek képességeit, elvárásainkat a törvényszerűséghez szabva.

Az eszközök, technikák kérdése összefügg azzal, hogy a gyerekek vizuális gondolkodását akarom fejleszteni, nem pedig a kez ügyességüket. Az anyagok artistikuma látszateredmények elérésére csábíthat, felületességbe visz. A gyerek számára viszont nem mindegy, hoz-e neki sikerélményt a foglalkozás, vagy sem. A leggyorsabban eredményt hozó technika a festés. Minél kisebb gyerekekkel dolgoztatunk, annál nagyobb papírt és annál vastagabb ecsetet kell kezükbe adnunk. Csak temperával érdemes festeni. Hálás alap a színes dekorációs karton is, a gyerekek szívesebben választják, mint a fehérét. Ha nem használnak ceruzát, csak vastag ecsetet, a rajzolásnál meglevő motorikus gátlás feloldódik, a kis részletek önkéntelenül lehullanak. A gyerek megérti, hogy nem kell annyira „élethűnek” lennie, amit létrehoz, szabadabban teszi fel a színeket. A nagy méret magával hozza, hogy csak függőleges síkban dolgozhatnak, fekvé áttekinthetlenné válik a felület. A nagy felületek és a korlátozott idő kollektív munkára hív fel, ami mindig termékeny. A dinamikusabban, gyorsabban alkalmazkodó gyerek jól hat merevebb, zártabb társára, a közös munka barátokká teszi a kezdetben egymástól idegenkedőket.

Ha a témaválasztást a gyerekre bizzuk, elembertelenedett képet kapunk, élet, mozgás nélküli tankot, repülőgépet, karácsonyfát ajándékokkal, de szülők és gyerekek nélkül, személytelenül jönnek a sémák. Egyesek képtelenek arra, hogy élénk, vidám hangulatú képeket fessenek. Hogy a gyerek színalkalmazása nemcsak az elénk rakott festékektől függ, az egy ilyen csoport foglalkoztatásánál igazolódik be nyilvánvalóan. Van, aki csak a barnát, szürkét válogatja, a másik kisfiú keze alatt a derűs álarcosbáznak induló kavargó foltokból rövid idő alatt lila és kék esőben ázó utcai verekedés lesz. Nem tudnak elképzelni valamit, nem tudnak játszani, némelyik szinte arra is képtelen, hogy megmozduljon. Előbb el kell, hogy játssza, hogyan kapja el a labdát, dobja a hógolyót, az összes mozdulatot, amit majd ábrázol. Az alkotótevékenységben való gyakorlás lesz az alapja képzeletük fejlődésének is.

A tanuló alkotó képzőművészeti tevékenységének elindításához fontos, hogy vonzó témát találjunk számára, bár feladatunkhoz a téma csak ürügy. A gyerek, mikor individuális „belső modelljét” keresi a téma kifejezéséhez, a képzőművészeti probléma megoldásában beveti teljes mértékben minden értelmi és akaratú képességét, valamennyi eddigi ismeretét és tapasztalatát a képzőművészeti formával és technikával kapcsolatban. Az általános képzetnek olyan tartalmat és jelentést kell adni, amely

lehetővé teszi a kép és a kifejezés értelmesebb megszervezésének elkezdését (Anton Macko).

A szakköri munka bevezetőjeként a problémás gyerekeknél általában az ún. „foltbalátási” feladatot használom fel. Színeket kennek a próbapapírujakra, lenyomatják egy másik rajzlapra, és a nyomtatással kapott foltokba megpróbálnak belelátni valamit, ahogy elnézi az ember a fal repedéseit, nyáron a felhőket. Weöres Sándor szép gyermekverse, a Déli felhők segíthet, ha a gyerekek nem tudják megérteni a feladatot.

Elöl úszik Mog király,
kétágú az orra,
feje fölött koronája,
mint a habos torta.

Fut mögötte a bolond – és egész mesevilág bontakozik ki a „vándorló felhőnépet” álmosan csodáló Katóka előtt.

A foltokat filctollal, tussal kiegészítik a gyerekek, egyértelművé teszik, címet is adnak nekik. A következő foglalkozáson mesét írnak a rajzokról. A feladat segít abban, hogy a beidegződött sémáktól függetlenül, szabadabban dolgozzon a gyerek, színekben és formákban gondolkozzon. Fantáziája megindul, felszabadul a rajznál meglevő motorikus gátlás, mert itt nem is lehet követelmény a valóságú ábrázolás, pontosabban a látvány, ami a legtöbb ember számára a rajzolás és festés értékmérő-jét jelenti. A strukturált háttér eleve artisztikus. Ez azonban mind kevés lenne, ha az ábrázolás útja nem lenne egyben az érzelmi kifejezése is. Ezek a munkák fokozott mértékben vallanak a gyerek személyiségéről. Segít a gyerek problémáit megismerni. Főleg a mesében törnek ezek elő sokszor függetlenül a képtől. Ha a fogalmazás, ami a szavak nyelvén szól, könnyebben megfejthető is, a rajz mindig magasabb esztétikai kategóriát képvisel, emocionális nyelve mindig közvetlenebb, őszintébb, hevesebb, mint a szóbeli, írásbeli közlésé.

Az egyik kisfiú ezt írja: „Volt egyszer egy ló, és meglátott egy másik lovat. Összeverekedtek, és eltört az egyik lónak a lába.” – Több variáció után született meg ez a viszonylag kerek szöveg, a kezdeti próbálkozásokban még több az ijesztő, tragikus elem. „Egy hegy, az meglátott egy másik hegyet, az meglátott egy szörnyet. Megijedt tőle és hívta a medvét...” A szövegkép is tükrözi a kezdeti bizonytalanságot. A kép rendkívül dinamikus, a pozitív és negatív formák ellentéte, a lazán pontozott felületek és a tömör fekete, sötétzöld foltok közötti feszültség drámaivá teszi.

Jellemző, hogy a zömmel második osztályosokból álló csoport egy kivételével mind állatalakokká egészítette ki a látványt. Ezek az állatok szimbolikusak. Az igazi mesével ellentétben a gyerekek történeteinek a vége általában rossz, a kifejezés által még nem tudott úrrá lenni problémáin, önmagán, az őt környező negatív atmoszférán, de ez hozzásegíti a rendeződéshez. Így Tamás meséjében, minden logika ellenére, fel-falja a róka a kakast, bár a rajzot csak a kakas tölti be. „A kakas elment vadászni, találkozott a rókával. Azt mondta a róka: Tudsz fára mászni? – felmászott a fára és bekapta a róka.”

Egy nagyon jól tanuló kislány írja: „Egyszer béka néni tanította az ebihalat. Azt mondja az ebihal: Olyan jó itt! – Béka néni örült neki, de annak is, hogy ő jó tanuló.”

A lányoktól már nyolc éves korukban sem idegen a lírai hang, írásaik érzelmeiben sokkal gazdagabbak, mint a fiúk tárgyilagos elbeszélései. Nagyon szépen tükrözi egy szótlan, zárkózott gyerek világra csodálkozását Jutka írása: „A tehen csak úgy

nézte a virágokat. És a felhőn csak úgy csodálkozott. Repült tovább az égben. Aztán a felhők között megint talált valamit, csillagot. Aztán egy másik szép virágot. Aztán madarakat és sok szép galambot. Aztán kék, zöld, sárga, fehér, fekete, piros csillagot.” – Érdekessége, hogy a képen csak a rózsaszínes lila és a zöld különböző tónusai szerepelnek, ebből a kiegészítő színárból a szivárvány összes színét kibontotta.

Sok mai pszichológus jutott arra a véleményre, hogy a rajzok és festmények mint spontán megnyilvánulások feltárják a gyerek adott pillanatban uralkodó érzéseit és érzelmeit, de ugyanakkor a személyiségként ismert, mélyebben fekvő és tartós sajátosságokat is (Harris), de ezeknek az olvasása nem könnyű a pszichológus számára sem. A nevelő tevékenységét, a gyerekről szerzett ismeretek csak szolgálhatják, de nem irányíthatják. Minden érdekessége mellett a szakkör számára a feladat lényege az őszinte, sémaiktól mentes képalkotás, a felületek artisztikumából egy kis ízelítő és a képzelet megdolgoztatása.

Mivel tápláljuk ezt a frissen támasztott érzékenységet? A vizuális kifejezés milyen területeire vezethetjük be a gyereket ennek a speciális szakkörnek a munkájában úgy, hogy ne romboljuk szét sajátos alkotási módját? Hiszen a gyerek a valósághoz igazodik, de ugyanakkor belső mintát is követ, amely minden ízében érzelmileg és hangulatilag színezve adja vissza a külvilágot. A gyerek világában rend van. Ha az arányok, színek különböznek az általunk látottaktól, ez azért van, mert ezeknek érzelmi értékük van. Kifejezi a külvilággal való kapcsolatait, érzelmeit a rajzok tárgyán keresztül. Alkalom számára a festés, hogy gondjait kifejezze és megszabaduljon tőlük. A szakköri munka kezdetén önálló képei még szegényesek, mert a mondanivalót csak részben adják vissza, ábrázolási szándékát keresztülhúzza technikai ügyetlensége. Nem szerkeszt, csak felsorolja, egymás mellé teszi a dolgokat, nem tud élni a színek erejével, nem ismeri az anyagokat. Képes lesz gondolatait kifejezni, ha megtanítjuk a kifejezés eszközeire. Úgy, hogy élményt jelentsen számára ez, hiszen a gyermeki kifejezés eszközei az érzelmi anyag bővülésével is együtt fejlődnek. A formális anyag mindig egyenes arányban van az emocionális tartalommal, hiszen a gyerek azért alkot, hogy kifejezze magát.

A festészetben az érzelmek hordozója a szín. A színeket egy felületen meg kell komponálni, helyüket meg kell szabni, hogy értelmesen megszólaljanak. A szín és a kompozíció az a két terület, amivel foglalkoztunk, a képalkotás, ami a kisgyerek számára mindig játékot is jelent. A szín és a kompozíció szerepét a gyermekmunkákban kiemeli Al Hurwitz is, mert meghatározzák az ábrázolást, nem véletlenül olvashatók ki belőlük legkönnyebben a személyiségre jellemző vonások: „a félnék, szégyenlős gyerek olyan színeket választ, melyeket az extrovertált elkerül, a patológiásan félnék gyermek pedig tendenciózusan elhagyja a színeket. Az agresszivitás gyakran firkaált, kaotikus formákban nyilvánul meg, depresszió tükröződhet a papírválasztásban is (többnyire kis alakú papír)”. A sok üres felület kisebbségi érzést, magányosságot, szorongást is jelenthet. Ha a gyereket megtanítjuk egy felületen elrendezni mondanivalóját, a sikeres munka öröme feltétlenül nagyobb önbizalomhoz segíti. Aki biztosan áll a lábán, könnyebben beilleszkedik társai közé is. A transzferálódás képessé teszi önálló munkára más területen is, hiszen a képzelet és a gondolkodás irányítja az ember egész életét.

A színek már az üvegekben vagy a tubusokból a próbapapírra nyomva élményt jelentenek, felkeltik a gyerek érdeklődését. Kosztolányi Dezső A szegény kisgyermek panaszai című ciklusának egyik darabjában ír erről a szín-mámorról, amire az impresszionizmus különösen érzékeny volt: „És akarok még sok másszínű tintát, / bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat . . .” (Mostan színes tintákról álmodom).

A gyerekeknek meg kell tanulni, hogyan bánjon a színekkel. Megfigyeli, milyen a

szín hatása tisztán, milyen változások történnek, ha keverjük őket, milyen ellentétekből épül fel a kép. A vázolás mindig ecsettel történik, így a vonal és a folt váltakozását, a vonal szerepét is megismerik az ecsetrajz révén. Ugyancsak ezt szolgálja a krétarajz. Fekete papíron rendkívül eredményes pasztellkrétákkal dolgoztatni, gyors, szép harmonikus a színskálája, csak a rögzítés okoz problémákat. A különböző zsírkréták dekoratív ábrázolásmódot sugallnak eleve, visszakarcolásuk, egymás fölé rétegzésük sok tanulsággal szolgál.

A színekkel játszani is lehet és kell is, egy csomó színtanulmányt, színek kompozíciót alkottunk, izlelgetve a sötét, sárga, lila, rózsaszín szavát, hatását. Utólag kerestek hozzájuk címet, szavakra fordították a színek mondanivalóját. Tetszőlegesen felbontották a felületet szabadon kacskaringózó, ívelő vonalakkal, de a kapott részek színbeli megoldásánál már ügyelniük kellett, hogy a kép egyensúlya fel ne boruljon. A festéket folyatták, nyomtatták, fröcskölték, a színes tust fújták, más és más hatású faktúrák jöttek létre. Természetesen a tempera, a viaszkréta vagy pasztellkréta használatát, az anyag követelményeit is meg kell ismerniük ahhoz, hogy bánni tudjanak vele. A technikát a gyermeki kifejezőképesség szolgálatára rendeljük, hogy könnyedén megnyilvánulhasson mondanivalója.

Az elrendezés, a felület betöltése, egyensúlya akkor sem szorul háttérbe, amikor elsősorban a színekkel foglalkozunk. Különösen alkalmasak kompozíciós problémák megoldására a montázstechnikával készített munkák, hiszen van lehetőség a változtatásra, átrendezésre. Fekete kartonon készítették lepkegyűjteményt úgy, hogy mindenki külön-külön rajzolt krétával egy-két fantázia-lepkét, majd kivágták és közös munkával elrendezték az egész felületen, mielőtt ragasztásra került volna a sor. Ugyanígy készült a jelmezből is.

Szétvágtunk régi naptárakat, kevésbé sikerült rajzokat. Nagyon érdekes feladat textilt szétvágni, színes darabkáit különböző szempontok szerint válogatni, világos és sötét, hideg és meleg színek stb. A színes foltokból új képek születtek, erdő, virágok, mulatságos figurák.

A téma mindig csak ürügy, közvetítő a gyerek felé. Én-es témákat követel az I., II. osztályosok életkori sajátosság rendszere (Kirándulás az őszi erdőbe, Én és a kutyám stb.), míg a nagyobbak szívesebben festenek várostromot, vitorlásversenyt, meccset. Mindig rugalmasnak kell lennünk, választási lehetőségeket kínálni, előnybe részesíteni a gyerek ötleteit, csak a giccset, az üres sémákat kell rögtön indulásnál leállítani.

Egy negyedik osztályos fiú először csak autót akart rajzolni. Megbeszéltük, hogy helyette egy nagyon forgalmas útvonalat ábrázol, a Veres Péter utcát, ahol maga is megfigyelhette nap mint nap az autók áradását. A sok autó visszaadása téri problémát idézett fel, a síkjellegű munkán takarással, a tér legegyszerűbb jelzésével fejezte ki az egymás mögöttség problémáját. Egy szín helyett sok szín került a papírra, ragyogásukat felfokozta a fotókarton alap sötétje. A színeket a gyerek kénytelen volt ellenpontozva felrakni, hogy a formákat értelmessé tegye. Az ellentétek megmozgatták a felületet, életet, feszültséget vittek bele. A formák leegyszerűsödtek, a vastag ecset nem tette lehetővé, hogy fölösleges részletformákkal megbontsa a tömör színfoltokat. Így, bár látszólag kevéssel gazdagodott Ádám elképzelése, mégis rákényszerült, hogy egy séma mechanikus ismétlése helyett kompozíciós és színbeli problémákat oldjon meg, emlékeznie kellett átélte látott dolgokra, megfigyelések sokaságát kellett gondolati munkával megszüntetni, átalakítani, fantáziáját kellett igénybe vennie, hogy a színeket feltegye, elrendezni megint csak a gondolkodás révén lehetett. Ez mind nem tudatos a gyermekben, nem is lehet az, de a munka megbeszélésekor, utólag, meg-

világíthatunk összefüggéseket, melyek rejtve megmaradnak, lappangva tovább élnek, és irányítják a gyereket munkájában.

Szép képek sora születhet a szakkörön, de a sérült gyerek apja továbbra is iszik, lakásgondokon, problémákon, a szülők avult nézetein nem tudunk változtatni. Segített-e hát a képzőművészeti szakkör ezeknek a gyerekeknek a sorsán, vagy csak egy látványos kiállítás örömét nyújtotta végül is, néhány elismerő szót, egy doboz festéket vagy könyvet, és minden marad a régiben? Ha arra nincs is mód, hogy a gyerek egész életét, környezetét megváltoztassuk – ami gyökeres javulást hozna –, azért mégis a gyerekekben változtattunk valamit. Kapott egy rejtett energiatartalékot, ami élni segít, egy képességet, ami alkalmassá teszi arra, hogy ne passzív áldozatként sodródjon, hanem változtatni legyen képes, önmagát, a környezetét majd aktívan alakítani, egy értelmes emberi életet alkotni. A képzőművészeti nevelés így a munkára nevelést, a csoportos tevékenység által a szociális nevelést, problémaanyaga folytán a gondolkodásra nevelést is mozgósítja az egyéniség fejlesztése érdekében.

FORRÁSOK

Arno Stern: Une nouvelle compréhension de l'art enfantin.

Edition Delachaux-Niestle. 1968. Kozma Katalin fordítása kéziratban.

Al Hurwitz: Művészet és személyiség. A látás iskolája. Tanulmányok a vizuális esztétikai nevelésről. 1977:28–38.

Mérei Ferenc–Binét Ágnes: Gyermeklélektan. 1972.

Kepes György: A látás nyelve. 1979.

Kósáné Ormai Vera: Hogyan bánjuk velük? Pedagógusok és pszichológusok a nehezen nevelhető gyerekekről. Köznevelés. XXXVI. évf. 6.

Kozma Katalin: Foltokból kiinduló ábrázolás és a személyiség.

Rajztanítás. 1969/6. 12–15.

Ami a szívedet nyomja... Mai svéd gyermekversek Tótfalusi István fordításában. 1978.